

MITTHÖGSKOLAN, HÄRNÖSAND

Institutionen för humaniora

NAMN I NÄCKSTA

- om namn på gårdar och ägor i en jämtländsk by

Karin Morén

Svenska språket C

Höstterminen 2000

Handledare Hans Åhl

Sammandrag

Uppsatsen redovisar användningen av gårds- och ägonamn i byn Näcksta, Hackås socken, Jämtlands län.

Syftet är att undersöka i vad mån gamla gårdsnamn fortfarande är i bruk samt i vilken utsträckning äldre ägonamn bevarats och ännu används.

Det nutida namnskicket har kartlagts med hjälp av intervjuer med bybor, främst de aktiva jordbrukarna. Ägonamnen har också jämförts med dem som finns förtecknade på kartor från 1840-talet.

Det visar sig att gårdsnamnen används i stor utsträckning, främst av dem som har stark anknytning till någon av de gamla gårdarna. Ägonamnen, däremot har i det närmaste försvunnit. Orsaken till namndöden är troligen att nya brukningsmetoder har gjort dem överflödiga.

Sökord

Gårdsnamn, namnbrukarkrets, namndöd, namnförråd, namnkontinuitet, ägonamn

Innehåll

Sammandrag 2

1 Inledning 4

Ord och termer 4

Byn Näcksta 5

2 Forskningsläget 9

3 Syfte 10

Avgränsningar 10

4 Källor 11

Muntliga källor 11

Skrivna källor 11

Övrig litteratur 12

5 Metod 13

6 Resultat 15

Gårdsnamn 15

Namntyper 18

Datering 18

Användning 19

Ägonamn 21

Nuvarande namnförråd 22

7 Slutsatser och diskussion 25

Gårdsnamn 25

Ägonamn 26

Namndöd 27

Vidareutveckling 28

Referenser 30

Bilagor

Intervjuer (bil. 1)

1 Inledning

Den som tvingats flytta runt mycket under uppväxten avundas andra som kan känna sig som en länk i en bygds historia. Nu har jag genom min man fått del i gården Ol-Ols i byn Näcksta och redan namnet på gården väcker min nyfikenhet. Vem var "Ol-Olsa"? Varför har gården fortfarande hans namn? Används det gamla namnet? Jag hittade också en karta från 1840-talet med ett otal ägor utsatta. Det fick mig att undra över vad som händer med gamla namn på gårdar och ägor. Är de på väg att försvinna med den gamla livsstilen och en äldre generations bönder? Detta ämnar jag försöka ta reda på.

Ord och termer

Orden *gård* och *hemman* används ibland för samma sak (Se t ex Strid 1993 s. 23), och jag har inte gjort någon medveten skillnad mellan dem. *Gård* är överordnat *torp*, men när avstyckning skett och det f. d. torpet fungerar självständigt är det svårt att se att det inte skulle kunna kallas gård. Jag tror att termen *gård* använd i vid betydelse är tillräckligt tydlig för att fungera i denna uppsats.

En annan oklarhet kan uppstå i och med att ordet *gård* kan gälla både boningshuset och jorden. Även här tror jag att sammanhanget kan visa vilket som avses.

Ägonamn är enligt Pamp (1988 s. 7) namn på åkrar och ängar. I denna uppsats förekommer namn som faller utanför denna snäva begränsning, och kanske lämpligen skulle kallas marknamn, med Pamps terminologi. Saulo Kepsu (1991 s 105) talar om lokalitetsbeteckningar. Jag föredrar ändå ägonamn, eftersom det är just sina ägor som mina meddelare talar om. Hur dessa ägor brukats genom åren kan växla.

Ibland är det svårt att dra gränsen mellan *egennamn* och *appellativ*. Hampåkern ser ut som ett namn, men varje gård hade sin egen hampåker, så det kanske bara beskriver det ställe där gården just då odlade hampa. Likaså kan det uppträda gränsfall bland gårdsnamnen. I mitt material växlar gamla gårdsnamn som Ol-Jans med beskrivningar som *hermä Rolf hos Rolf*, vilket dock liknar ett prepositionsnamn och i sin tur är synonymt med ett genitiviskt namn som *Rolfs*.

Byn Näcksta

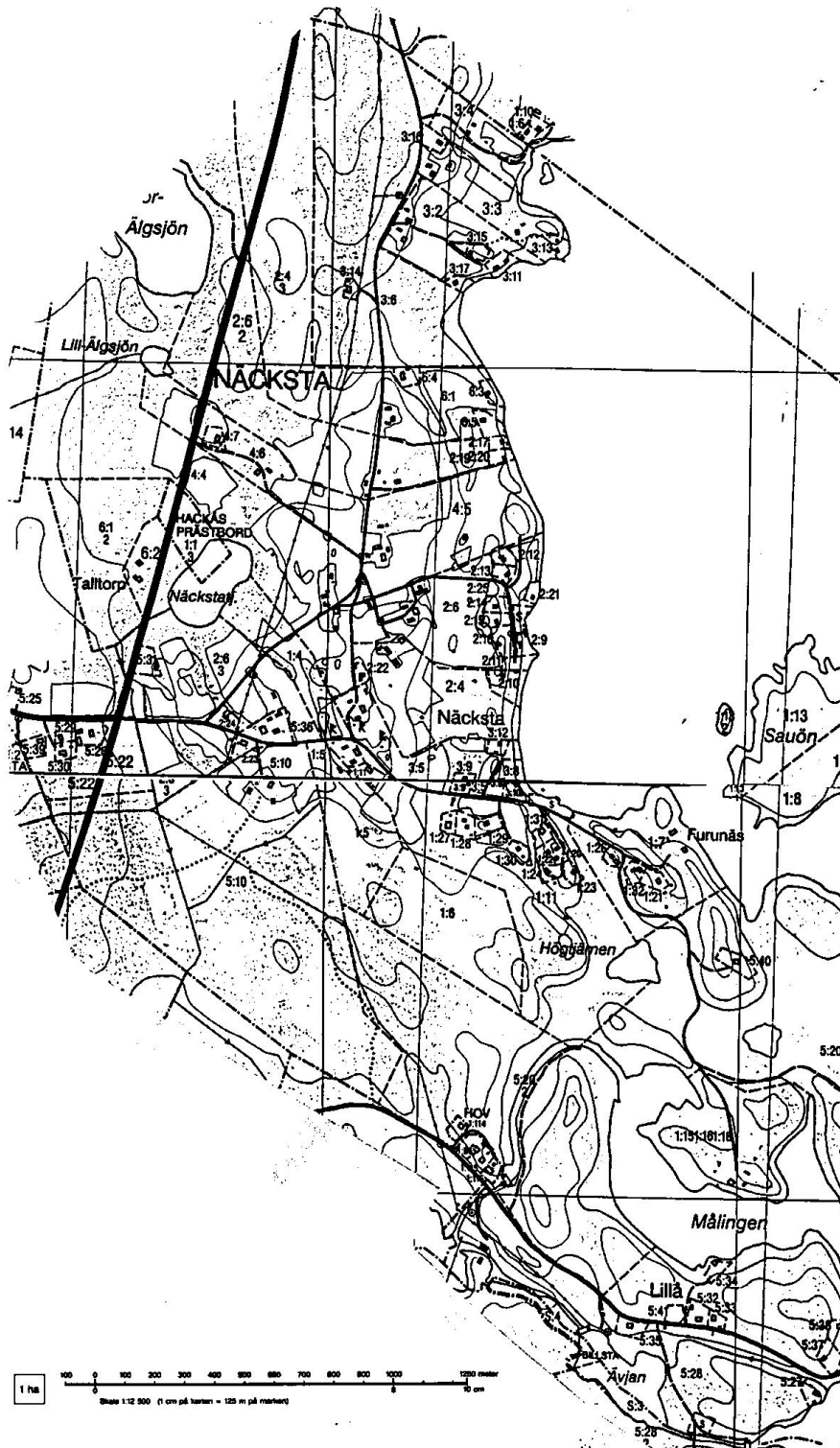
Näcksta är en by i Hackås, i den bördiga Storsjöbygden i Jämtland. Byns ursprungliga gårdar ligger tätt samlade på en ås, som sluttar ner mot sjön Näkten i öster. Tidigare utgjorde sankmarker en naturlig gräns mot de andra byarna i väster, Billsta och Hov, men nu fyller den nydragna Väg 45 samma funktion. Det finns inte en så tydlig gräns mot byn Våle i norr. I söder däremot bidrar både skog och en nygrävd kanal till känslan av bygräns, trots att gränsen egentligen går på annat ställe. Lillå tillhör nämligen formellt Näcksta. Se karta (fig. 1).

Näcksta är ett typiskt -sta-namn och kan gå tillbaka till vikingatiden eller längre (Pamp 1988 s. 38). Det tidigaste skriftliga belägget finns i Diplomatariet för 1311 - 1312 (Salvesen 1979 s. 102). Arkeologiska fynd tyder på bosättningar redan under stenåldern (Ellert 2000). Troligen är dock byn ett resultat av utflyttning från de centrala byarna vid Storsjön under vikingatiden eller tidig medeltid (Strid 1993 s. 36 f).

Av Diplomatariet framgår att byn delades i två hemman 1470, vilket kan tolkas som att den nuvarande indelningen i Nord-Näcksta och Sör-Näcksta härstammar från den tiden (Ellert 2000). I jordeböcker från perioden 1550 - 1624 anges visserligen växelvis en och två gårdar, men det kan ha skattetekniska orsaker (Salvesen 1979 s.58, 61, 74).

Vid mitten av 1600-talet gjordes en kartläggning av byn (Erixon 1960 s.79 ff.). Fastän kartan är mycket schematisk (figur 2), kan man identifiera gårdar och ägor som fortfarande existerar. Salvesen anser att gård 3 i Nord-Näcksta och gård 4 i Sör-Näcksta (numera Näcksta 3 och Näcksta 1) är de ursprungliga. Han stöder sig då på geometriska dateringsmetoder (1979 s.76). Uppdelningen i nord och syd syns mycket tydligt. Ingen ägoblandning mellan de två delarna förekommer, förutom att man hade gemensamma betesmarker. En gård ligger helt avskild från de övriga, Tjärnåkern. Den gick senare upp i granngården och inga hus finns kvar.

Fig. 1 Byn
Näcksta, Hackås,
Jämtlands län

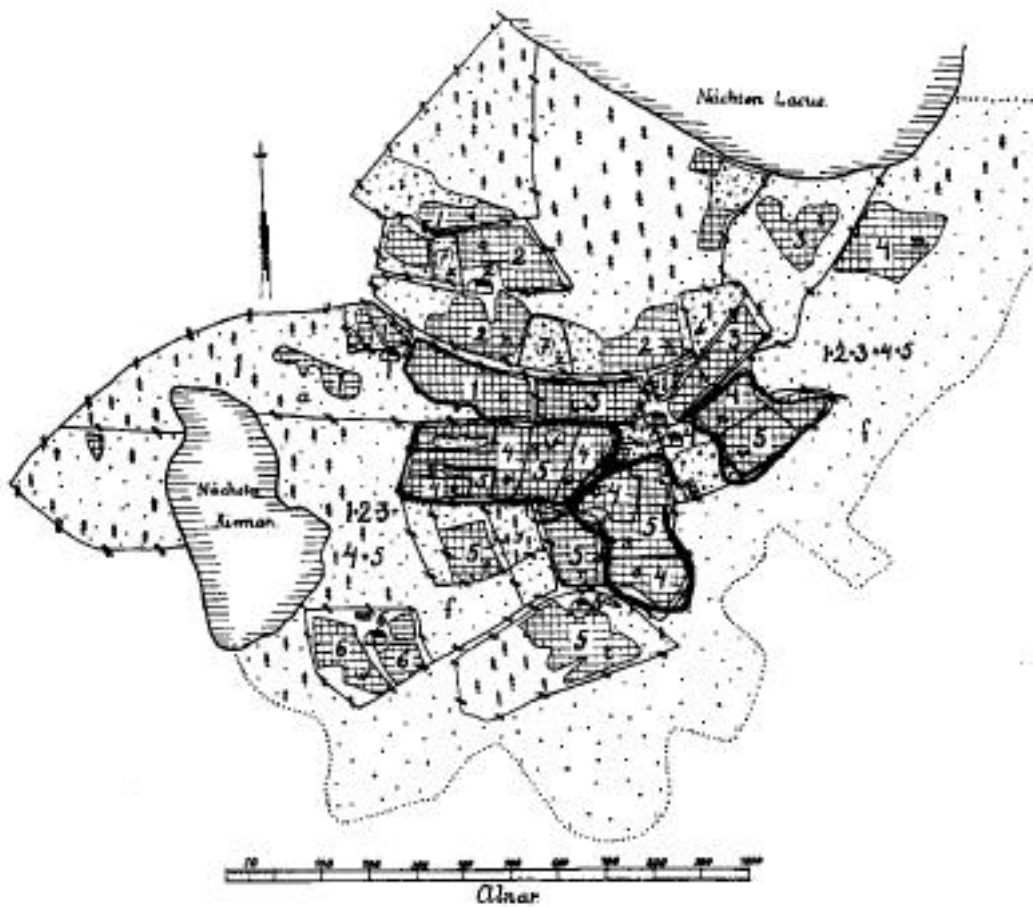
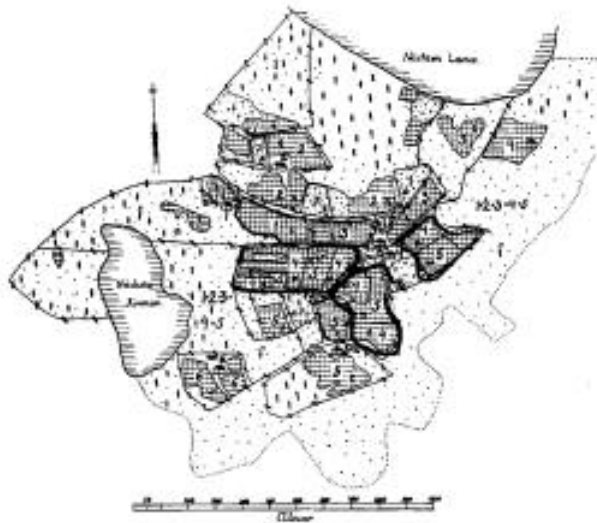

Fig. 2 Byn Näcksta ca 1650. (Efter Erixon 1960, s.81). Gårdarna 1 och 4 har bytt nummer sedan 1600-talet.

Byn blev aldrig berörd av Storskiftet på 1700-talet. Vid Laga skiftet 1842 - 44 skedde dock en viss omfördelning av ägora, men bara inom respektive byhalva. Motsättningarna gjorde en förening omöjlig (Erixon 1960 s. 82). Det skedde ingen utflyttning av gårdarna från byn, utan de ursprungliga gårdarna ligger

ungefär där de låg före skiftet. Byns struktur har alltså varit i stort sett oförändrad sedan den först nämns i dokumenten. Det går därför att följa gårdarna i ungefär fem hundra år.

Idag kan man fortfarande urskilja de fem grundhemmanen, Näcksta 1 - 5. Tre av dem har delats i hälfter, men många andra avstyckningar har gjorts, både i äldre tid och helt nyligen. Den odlade marken har bibehållits, med få undantag. De som brukar jorden är dock ofta deltidsbönder. Borta är de tider då hela familjen deltog i jordbruksarbetet och man hade både pigor och drängar i gårdarna. Den moderna bonden är ensam på sin åker.

Avstånden till Svenstavik och Östersund är inte större än att man kan pendla, vilket gör att även vanlig villabebyggelse har tillkommit. Det finns också ett antal fritidshus i byn. De flesta tillhör personer med gammal anknytning till bygden.

Det som för tjugofem år sedan såg ut som en avsomnande by har nu en mer åldersblandad befolkning. 1996 hade Näcksta 92 innevånare. 25 var under 18 år, 56 var mellan 18 och 65 år och 11 var över 65 år (Ellert 2000)

2 Forskningsläget

Pamp gör 1988 en sammanfattning av forskningen kring ägo- och marknamn. Diskussionen har huvudsakligen rört ägonamnens ålder. Meningarna går isär bland forskarna om hur stor del av marknamnen som har mycket hög ålder - från medeltiden och äldre - och hur stor del som har ändrats eller tillkommit. Likaså växlar uppfattningarna om vad olika ägoskiften har betytt för namnkontinuiteten. Flera studier gäller jämförelser mellan uppteckningar från olika tider. Andelen bevarade namn i de undersökningar som Pamp nämner ligger mellan 43% (1698 - 1973) och 85,5% (1682 - 1973). I ett fall förekommer dock en betydligt lägre siffra (ej specificerad), vilket förklaras med speciella omständigheter. (1988 s. 87 - 89).

År 1991 hölls ett samnordiskt symposium i Finland om ägonamn (NORNA-rapporter; 50). Där ägnades anförandena främst åt namntyper, namnvariation och tolkning av olika namn och namnelement. Kartläggning av nu använda namn redovisades också, men namndöd var inte en central fråga på symposiet.

Det uppföljande symposium om ägonamn som hölls fyra år senare ägnades uttryckligen åt struktur och datering (NORNA-rapporter; 63). Även här låg tonvikten på hur man ska bearbeta det material man har samlat in, inte på namnkontinuitet och namndöd. Visserligen säger Vibeke Dalberg att marknamn helt kommit ur bruk i Danmark, men detta nämns mer i förbigående och hon konstaterar att man får ägna sig åt de äldre namnen (s.43).

De syns som om forskningen huvudsakligen intresserar sig för att bearbeta och systematisera ett stort, redan insamlat och mestadels äldre material.

3 Syfte

Mitt syfte är att ta reda på vilka namn på gårdar och ägor som används av dagens innevånare i byn Näcksta. I den mån det går vill jag spåra gårdsnamnen bakåt för att se om gamla namn har bevarats. För ägonamnens del vill jag också undersöka om namnen från Laga skiftets tid, 1840-talet, finns bevarade. Jag vill därmed belysa namnkontinuitet och namndöd inom detta begränsade område och jämföra med några andra undersökningar, deras resultat och slutsatser.

Hypoteser är:

- 1) att äldre bybor bevarar de gamla gårdsnamnen
- 2) att nyinflyttade inte använder de gamla gårdsnamnen
- 3) att den som brukar jorden har namn på sina ägor.
- 4) att ägonamnen är färre nu än då laga skiftet genomfördes omkring 1840.

Avgränsningar

Den första avgränsningen gäller byn, rent geografiskt. Jag har inte tagit med Bulägden, eftersom den ligger långt utanför byn. Jag har inte heller tagit med Lillå i söder, trots att det formellt tillhör Näcksta. Anledningen är att moderna kommunikationer har ändrat känslan för vad som hör ihop. För nutida bilburna människor är det inte naturligt att se de igenväxta sommar- och vintervägarna genom skogen som en naturlig förbindelselänk.

Den ämnesmässiga avgränsningen var relativt enkel att göra. Det hade visserligen varit intressant att behandla andra marknamn, d. v. s. att förutom ägonamn även ta med en del naturnamn, särskilt som namndöden där säkert är lika stor. Materialet skulle dock ha blivit för omfattande och en undersökning av namnkontinuiteten bland de namnen hade också krävt sina särskilda hypoteser.

4 Källor

Min uppsats bygger på det som nuvarande byinnevånare har att säga om sina namn på gårdar och ägor och det som gammalt kartmaterial och kyrkböcker kan berätta.

Muntliga källor

I första hand har jag använt mig av intervjuer med dem som idag driver någon form av jordbruk i byn. Dessa personer benämns A-J i mitt material. Övriga intervjuade personer, K - R, är inflyttade vid olika tidpunkter och driver inte själva jordbruk. Upplysningar om intervjupersonerna finns i bilaga 1.

Skrivna källor

Primärkällor. De primärkällor jag undersökt är *husförhörslängder* (AI i källhänvisningarna) och *församlingsböcker* (AII) för tiden fram till 1925, för att hitta de personer som kan anses ha givit namn åt gårdarna. I ett par fall har jag gått till jordeböckerna för att kontrollera stavningar (namnet på *Tjärnåkersgården*).

Lantmäteriet har kartor gjorda i samband med Laga skiftet 1840 - 44. Varje byhalva har en egen del. I den tillhörande ägoförteckningen för Södra Näcksta nämns ägorna för varje gård separat. Sedan följer en lista över samägd jord. För Norra Näcksta gjordes en gemensam lista för alla gårdarna.

Gula kartan från 2000 visar nuvarande fastigheter och ägornas utsträckning, men utan ägonamnen utsatta. 18E 5h och 18E 6h, som täcker det aktuella området, finns inte upptryckta, men kan beställas från Lantmäteriverket. Jag har inte funnit någon motsvarande karta som tidsmässigt ligger mellan dessa årtal.

Sekundärkällor. Den källa jag framför allt hänvisar till är en hemsida på Internet. Denna typ av källor bör behandlas med försiktighet, eftersom ingen sovring sker innan material läggs ut. Därför är det viktigt att påpeka att författaren Kerstin Ellert bygger på en omfattande genomgång av primärkällor och att hon är yrkesmässigt förtrogen med sådant material. Hon redovisar genomgående sina belegg, och i mina sökningar i primärmaterial har jag funnit samma uppgifter som hon. Jag ser henne därför som en tillförlitlig källa.

Två böcker är av speciellt intresse, nämligen Sigurd Erixons *Svenska byar* (1960) och Helge Salvesens *Jord i Jemtland* (1979), som delvis bygger på Erixon. Där finns nämligen Näcksta by utförligt beskriven, med

utgångspunkt i en bebyggelsekarta gjord omkring 1650, vilken gör byn särskilt tacksam för forskare i bystrukturer.

Övrig litteratur

För resonemang, terminologi och teori kring ägonamn har jag haft stor nytta av två publikationer från NORNA, Nordiska samarbetskommittén för namnforskning. Det rör sig om rapporter från två symposier kring ägonamn, som hölls 1991 och 1995.

5 Metod

För att få den historiska bakgrunden till namnen har jag dels sökt i Landsarkivet och i Lantmäteriets arkiv, dels i böcker och på Internet, främst i hembygdshistorikers material.

Den nutida användningen har jag försökt få fram genom enkla intervjuer. Jag valde att i första hand intervjua dem som står för brukandet av jorden, vare sig det är som heltids-, deltid- eller fritidsjordbrukare. Dessa personer kan antas ha dels den bästa kunskapen om mark och ägor, dels vara bland dem som mest naturligt står för kontakterna grannar emellan. I många fall har de övertagit släktgårdar, vilket stärker deras anknytning till byn. För att belysa namnskicket från ett annat håll har jag också intervjuat inflyttade med varierande Näckstaanknytning. Jag har då sett till att även få med representanter från de nybyggda hus, där ingen direkt anknytning finns till de äldre gårdarna. Fritidsboende ingår inte i denna undersökning, med ett undantag: en av dem som intervjuats i egenskap av jordägare bor inte permanent i byn.

Åldern på intervjupersonerna var inte en medveten urvalsgrund, men det finns ändå anledning att redovisa ålderssammansättningen. Informanterna är mellan 10 och 71 år. Störst är skillnaden bland de inflyttade. Den yngsta är tio år och den äldsta 55 år. De övriga är i trettio - fyrtioårsåldern. Bland jordbrukarna är åldern 49 till 71, och de flesta är i femtio - sextioårsåldern. (Tabell 2). Den generation som tillhörde det gamla bondesamhället skulle nu ha befunnit sig i nittioårsåldern och är döda sedan femton - tjugo år.

Intervjuerna gick så till att jag sammanställde en lista på gårdsnamn för egen del, med de former jag själv använder, och prickade av dem som informanten använde, eller noterade de alternativa namnen. Namnen på ägorna fick jag genom öppna frågor om vad den intervjuade själv kallade dem och om han hade namn även på andras ägor. Intervjusituationen var ganska informell, eftersom det bästa sättet att fråga och förklara ofta var att stå på gårdsplanen och peka på de omkringliggande gårdarna och ägorna. På så sätt undvek jag att lägga svaren i mun på den tillfrågade.

Under samtalet förde jag anteckningar och jag hade kartor till hands när vi talade om ägor, som inte alltid låg inom synhåll. Efter intervjuerna gjorde jag en sammanställning över personernas ålder, tid de bott i byn och ev relation till de äldre gårdarna samt vilka gårdsnamn som användes. I en speciell förteckning samlade jag de ägonamn som nämnts och sökte på de gamla kartorna för att se om det gick att spåra namnen tillbaka till Laga skiftets tid. Jag noterade också om fler än en person använde de olika namnen.

6 Resultat

Gårdsnamn

Det faller utanför ramen för denna uppsats att göra en systematisk genomgång av gamla källor för att hitta alla gårdsnamn som använts genom tiderna. Fem gårdar återstår av de sex tidigast kända. Dessa har i sin tur delats på olika sätt.

Gård 1. För gård 1 finns namnet *Östergården* använt 1608. En tudelning skedde på 1700-talet (Ellert 2000).

Gustafs, Näcksta 1:4

Den enda ägaren med namnet *Gustaf* finner vi i församlingsböckerna från perioden 1881- 1918 (AI:9 - AIIa:2), nämligen Gustaf Johansson. Han köpte gården 1883 (Ellert 2000).

*Ol-Ols*¹, Näcksta 1:11

Olof Olsson, arrendator i 1:11, är den enda med ett namn som kan förknippas med gårdsnamnet. Han tillträdde 1897. Gården hade då, som flera andra i byn, köpts av skogsbolaget Sund. 1921 flyttade han till Värmland. (AIIa:1 - 2) Under gård 1 finns också några torp och andra avstyckningar.

Höijers köptes 1883 av Olof Jonsson *Höijer* (Ellert 2000). Nuvarande ägaren heter Raymon Hayer och är sonson till Olof Jonsson Höijer.

Hans-Jonstorpet är nu borta, men namnet är bevarat i den intilliggande Hans-Jonstjärn.

Hans Jonsson bodde troligen på torpet mellan 1839 och 1855 (Ellert 2000).

Anderssons har namn efter grosshandlare Olof Abraham *Andersson*, som köpte stället 1916.

¹ Stavningen *Ol-Ols* används bl. a. av Kerstin Ellert, men jag väljer *Ol-Ols*. Eftersom båda är försök att återge uttalet '*Osch*', föredrar jag det som ligger närmast stavningen av namnet.

Enligt uppgift ska *Furunäs* (kartans namn) ha tillkommit då ett större, villalikhande hus byggdes senare (Ellert 2000). Det används nu som fritidshus.

Gård 2. Delning skedde 1768. Gård 2 har inte förekommit under andra benämningar i det material jag har sett.

Ol-Jons, Näcksta 2:6

Olof Jonsson står som bonde på gården sedan förre bonden flyttat 1871. Han dog 1928 (AI:8 - AIIa:2)

Viktors, Näcksta 2:4

Jonas *Viktor* Svensson köpte sin halva 1900 (Ellert 2000).

Gården finns kvar, men boningshuset är för närvarande obebott. Ägaren, Sten Svensson ("Sten i Viktors"), bor på en avstyckad tomt intill, som inte har något särskilt namn.

Gård 3 har inte förekommit under andra benämningar i det material jag har sett.

Jörns (Görns), Näcksta 3:5

Gården bör ha fått sitt namn efter någon vid namn Göran eller Göransson. Det finns dock inte någon lika självskrivna namngivare, som när det gäller de övriga gårdsnamnen.

I husförhörslängden för perioden 1803 - 1813 finns bonden Anders *Göransson*, med fadern *Göran Göransson*. Göran Göransson stryks under nästa period, 1814 - 1823, och den siste bonden med efternamnet Göransson, Olof Göransson, stryks 1837 (AI:2 - 4).

Under gården finns även torpet *Per-Svens*, där en torpare vid namn *Per Svensson* flyttar in under perioden 1896 - 1913 (AIIa:1).

Gård 4 har tidigare kallats *Väst-i-gåln*. En utvandrare, Beda Västigåula, kom på besök i sin hemby 1947 (Hackås sockenkrönika 1988, s. 58). Hennes "namn" tyder på att gårdsnamnet var i bruk då hon utvandrade, runt sekelskiftet.

Åslunds, Näcksta 4:4

Gården fick sitt namn när hemmansägare Johan Magnus *Åslund* flyttade in 1925 (AIIa:2)

Nuvarande ägaren, som heter Svensson, tillträdde 1975.

Under Näcksta 4 finns också *Nils-Svens*, där en hemmansägare *Nils Svensson* registreras som inflyttad 1903 (AIIa:1)

1929 tillkom *Lindgrens*, och det bor fortfarande en familj Lindgren där.

Gård 5 har kommit till genom en sammanslagning 1667 av *Tjärnå kern*² (även skrivet Kernå kern och Tiernå ker) och *Siulgården*. Tjärnå kern har även benämnts *Öråker* (Jordeböcker GIIIa:1 - 4; Ellert 2000).

Efter delningen 1825 kom nuvarande Ögrens att kallas *Uti-gåln*, ett namn som även nuvarande bybor har hört användas av äldre släktingar. Den del som här kallas *Ol-Jans* kallades ett tag *Säffres*. ”Säffregåbben”, Anders Sigfridsson var visserligen inte ägare, utan bodde hos sin son, men han är fortfarande en legend i byn, vilket kan förklara att gården hade hans namn. Sonen Mattias (Matts) Andersson tycks inte ha lämnat spår i gårdsnamnet, men hans efterträdare, svågern Faste Nilsson, kallade gården *Fastes*. (Ellert 2000)

Ögrens, Näcksta 5:10

Gården har hetat så alltsedan J V Ögren köpte den 1931. Nuvarande ägaren heter Rune Ögren.

Ol-Jans, Näcksta 5:36

Den del som av många kallas *Ol-Jans* eller *Ol-Jäns* har troligen fått namnet efter arrendatorn *Olof Jönsson*, som flyttade in 1898 (AIIa:1). Ingen annan av ägare eller brukare har ett namn som överensstämmer bättre med gårdsnamnet. Sonen Emil Olsson köpte gården 1934 (Ellert 2000).

Namntyper

Gårdsnamn är enligt Strid vanligen förhållandevis unga och byts lätt ut. De är ofta av två typer: innehåller en lägesangivelse eller är bildade på innehavarens namn (1993 s. 23).

I det äldre materialet om Näcksta förekommer det två korresponderande lägesbetecknande namn, *Östergården* och *Väst-i gåln*. Beläggen skiljer dock flera hundra år i tid (1608 och 1900-talets början), så de

² *Tjärnå kern* finns kvar som ägonamn på den åker där gården tidigare bör ha legat.

har kanske aldrig använts samtidigt. Även *Uti-gåln* syftar säkert på läget, då gården ligger lite avskilt från de andra.

En sorts lägesbeskrivning finns också i namnet *Tjärnåkern* vid Näckstatjärn. Ett annat namn för samma gård var *Öråker*, vilket torde syfta på den steniga marken (Pamp 1988 s.107)

Man kan tycka att lägesbeskrivande namn skulle vara de mer långlivade, men i byn Näcksta har de inte överlevt, trots att gårdarna har i stort sett samma läge som förr. Alla gårdarna har idag namn som kan knytas till en tidigare ägare eller brukare. Genom att leta i kyrkböcker och husförhörlängder tycker jag mig kunna identifiera namngivarna. Trots att många av personnamnen är mycket vanliga finns det i regel bara en passande kandidat för varje. Detta gör det möjligt att avgöra ungefär hur gammalt namnet är.

Datering

Det äldsta av gårdsnamnen är *Jörns*, som kan vara från det första decenniet av 1800-talet, om resonemanget ovan stämmer. Även *Hans-Jons* kan vara från första hälften av 1800-talet.

Majoriteten av namnen härstammar dock från tiden runt förra sekelskiftet. *Ol-Jons* kommer först (1871), sedan följer *Gustafs* och *Höijers* (1883), *Per-Svens* (1896), *Ol-Ols* (1897), *Ol-Jans* (1898), *Viktors* (1900) och *Nils-Svens* (1903).

Anderssons (1916), *Åslunds* (1925), *Lindgrens* (1929) och *Ögrens* (1931) är de nyaste.

De flesta av dessa namn går alltså tillbaka tre till fyra generationer räknat från nuvarande brukare. Bara i Höijers, Lindgrens och Ögrens stämmer namnet på nuvarande ägare.

När nya namn tar över, bildas de på samma sätt, efter vem som bebor gården. Istället för Gustafs säger man Jejjes, d.v. s Georg Karlssons och Ol-Jans kallas Rolfs eller Kristofferssons.

Användning

Flera av de tillfrågade svarade att deras namnval beror på vem de talar med. Jag har därför ibland räknat med flera alternativ per informant. Några av gårdsnamnen måste behandlas för sig, nämligen de som har samma namn som nuvarande ägare, *Ögrens*, *Lindgrens* och *Höijers*. Det går inte att skilja dessa namn från dem som skapas idag. Beträffande Höijers finns ytterligare en avvikelse: Eftersom gården ligger avsides och flera inte

känner till den har jag inte alltid frågat efter det namnet³. Det återstår då tio gårdar, som alla har namn efter personer som inte längre finns kvar på gården. De flesta namnen är över hundra år gamla.

Tabell 1. De gamla namnen

Gammalt namn	År	Används av (18 svarande)	Alternativt namn, antal svar
Ol-Jons	1871	15	
Åslunds	1925	13	Bertils 1
Viktors	1900	12	Stens /Sten och Sylvia 2
Ol-Ols	1887	11	Hermä Bernt /till Bernt 2, Pelle och Katrin 1
Jörns	1803	11	Hermä Stig /Bortmä Stig 2
Gustafs	1883	10	Jejjes /Jeje och Karin 4
Per-Svens	1896	10	Gösta /Gösta och Monika 4
Nils-Svens	1903	10	Flyckts /Flycktens 5, Nisse och Elsa 1
Anderssons	1916	7	Bankirns 1, Grosshandlarns 4, Villa 3, Blå huset 1
Ol-Jans	1898	6	Rolfs /Bortmä Rolf /Rolf och Gerd 5, Krisofferssons 2, Emils 1

Av tabell 1 framgår att alla utom två gamla gårdsnamn används av minst hälften av de tillfrågade. Det mest använda är Ol-Jons. Det är också ett av de äldsta. Nummer två på frekvenslistan är det yngsta. Det är med andra ord svårt att se något samband mellan ålder och användning.

³ Nuvarande ägaren heter Hayer. Flera nämnde gårdsnamnet *Höijers* med alternativnamnen *Målingen* och *Näset åt n'Raymond*.

Tabell 2. Intervjupersonernas användning av de gamla namnen

Gamla namn 10 st	Personens ålder	År i byn	Anknytning till gård	Anmärkning
10	68	68	ja, stark	
10	68	14	ja, stark	
10	58	45	ja, stark	
10	56	21	ja, stark	Uppvuxen i byn, fritidsboende brukare
9	71	71	ja, stark	
9	54	42	ja, stark	
8	52	9	nej	Periodvis boende sedan 1969, hembygdsforskare
6	55	26	ja, stark	
6	49	49	ja, stark	
5, ev. 6	59	25	ja, stark	
5	55	26	ja, stark	
5	52	14	ja, stark	Barndomen i byn
5	36	6	ja	
5	31	3	ja	
1	10	10	nej	
0	48	1	nej	
0	45	10	nej	
0	41	4	nej	

Tabell 2 har sorterats efter hur många av de gamla namnen respektive person använder. Man kan undersöka vilken av faktorerna personens ålder, år i byn och anknytning till någon av gårdarna som har störst samband med namnanvändningen.

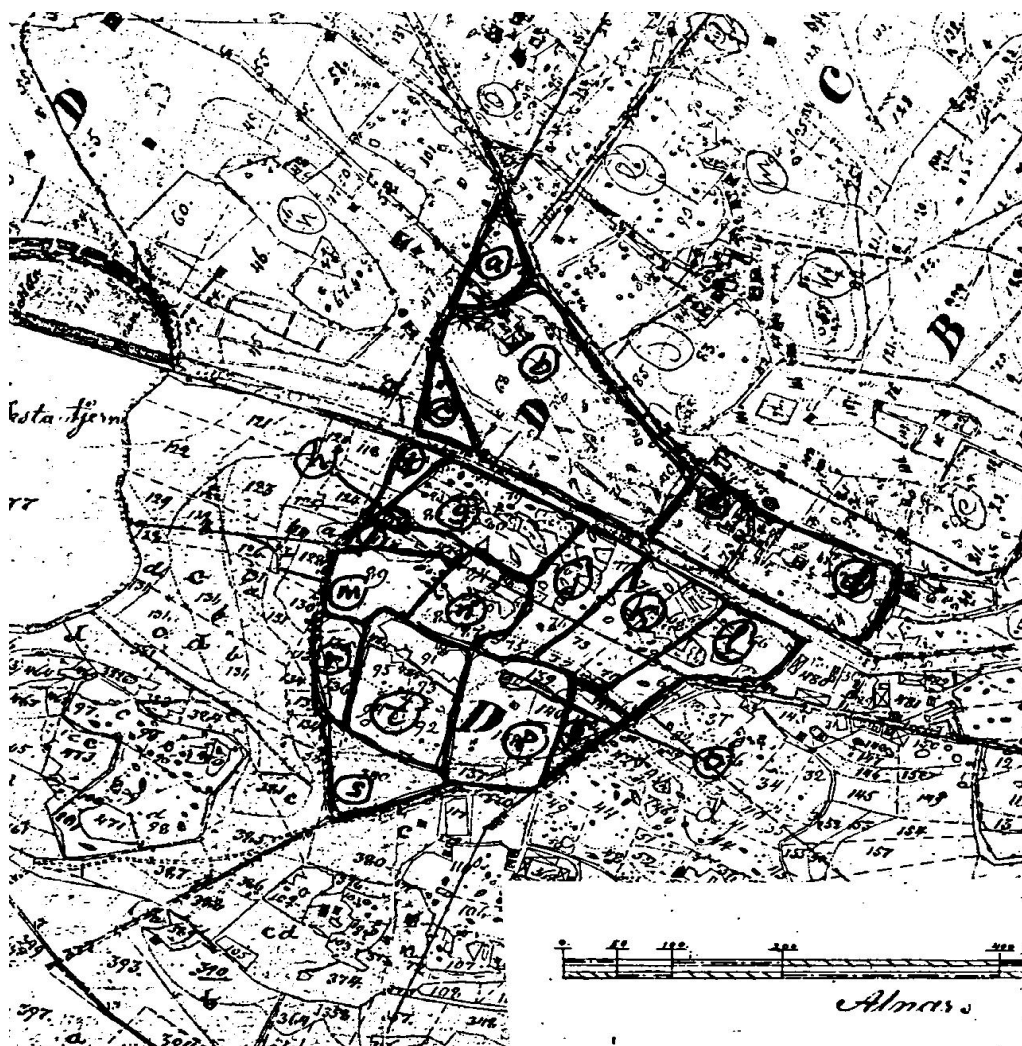
Ålder kan spela in. Medelåldern för alla tillfrågade är 50,4 år. För de fyra som alltid använder de gamla namnen är den 62,5 år, för gruppen 8 - 9 gamla namn 59 år, samma som för hela gruppen 6 - 10, d.v.s. de som i fler än hälften av fallen väljer det gamla namnet. De som använder 0 - 5 gamla namn har medelåldern 47,3 år. Ju färre gamla namn ju lägre medelålder.

Antal år i byn verkar ha mindre betydelse. Vad som däremot är ett tydligt mönster är att de med stark anknytning till en av de gamla gårdarna hamnar högst i tabellen, varefter följer de med svagare anknytning, och sist de utan någon anknytning alls. En enda avvikelse kan noteras, och det gäller en person med särskilt stort intresse för byns historia.

Ägonamn

Strid skriver om namngivning att alla platser där det sker någon form av aktivitet har namn (1993 s.22). Ett vanligt svar jag fick när jag bad jordbrukarna namnge ägor var dock: "Jag har inga namn alls på ägorna."

Oftast nämndes dock några namn, men inte alltid på de egna ägorna. Nedanstående kartbild visar ett trekantigt område, som är lätt identifierbart på den moderna kartan (Fig. 1). Två vägar löper från vägskälet upp mot den gamla bygatan i en sträckning som ungefär motsvarar dagens.

. Fig. 3 Utsnitt ur karta 1840 - 44. Ägora (a) - (t) finns namngivna i texten på s. 22. Versaler härrör från originalkartan och betecknar gårdstillhörighet.

I figur 3, som visar ett utsnitt ur den karta som upprättades vid Laga skifte 1840 - 44, har jag markerat en yta mellan tre vägar, mitt i byn. Enbart på detta område, 6,4 hektar stort, finns tjugo namngivna ägor.

- (a) Ytteråkern
- (b) Storåkern
- (c) Intill Storåkern

- (k) Flata
- (l) Kyrkflata
- (m) Westeråkern

(d) Gärdesåkern	(n) Tälgbilstycke
(e) Nylandena	(o) Hamplandet (Jöns Larssons)
(f) Hamplandet (Mattias Anderssons)	(p) Vestra Lillägden
(g) Remlingen	(q) Kilen
(h) Brokstycket	(r) Gärdet
(i) Uti-åkern (impediment?)	(s) Aspgärdet
(j) Lillflata	(t) Lägdesåkern

Detta ska jämföras med resultatet av min undersökning av nutida namn. Där kom det inte fram ett enda namn på detta markområde.

Nuvarande namnförråd

Här nedan följer en lista på de nuvarande brukarnas namnförråd, uppställd efter den fastighet det gäller. Beteckningen I1, I2 o.s.v. syftar på informanterna (se bilaga 1.). Ibland har en annan informant än ägaren uppgivit ett namn, och då anges detta efter det nutida namnet. I de fall namnet förekommer i någon form i ägoförteckningen till Laga skiftet anges det i högra spalten. Namn med kursiv stil kommenteras särskilt nedan.

Fastighet	Nutida namn	Laga skiftet 1840
Näcksta 4:4 (Ägare I1)	Älgsjötäkten (I4) Sommarföuse	
Näcksta 3:5 (Ägare I2)	Västat (ägorna i väster)	
Näcksta 5:10Sve /Danielsve (I4) (Ägare I3)		
Näcksta 2:4 (Ägare I4)	Äpplingsbacken Bränna Stortuva (I7,I9,I10) <i>Stordrolet</i> Lilldrolet Väst-i-lägda Hälsinge-Jonas-odlingen Västbergstäkten <i>Tjärnåkern</i> Sundskogen Killtäkta Nyängsdalen Kalvkärrensloken?	Stordrolsberget, -flon, -backen, -bränna Lilldrolet Tjärnåkern Nyänget Kalvgärdsloken
Näcksta 1:4 (I5)	Tjärnbiten (I3) Nylandsbacken <i>Stordrolet</i> Långdrolet	Stordrolet
Näcksta 1:11	<i>Torplägda</i> (I4)	? "gammal torpåker", del av Anhöglåttan

(Ägare I6, I10)	Sjöbiten <i>Sjöbacken</i> Sjöåkern Smedjebacken Lobiten <i>Annexbacken</i> (betoning på första stavelsen) Oxöuge <i>Bastubacken</i> (I4, I7) Myrbiten	Sjöbacken, Sjöbackeslätten Smedbacken ? Anhögen, Anhögsslätten Bastuåker tillhör Näcksta 5
Näcksta 3:17 (I7)	Hagahörne Kels Oxöugeviken?	Oxögemyra, -backen, -drolet, -näset
Näcksta 4:5 (I8)	Svinskinnet (I4) Stormyren Röuhölåbiten (Röda ladan ...) Storhölåbiten	
Näcksta 2:4 (I9)	(Inga egna ägor nämns)	
Övriga	Pärlandsbacken (I4, I8), kom- munens sedimenteringsdamm Hans-Jons (I9, I10) Flaggstängsåker (I9, I10) <i>Gunnarbackan</i> (I9, I10) <i>Tomtebo</i> (I 4)	Gunnartorpet Tomtan

Kommentarer:

Drol betyder sankt område. Det förekommer som synes på flera gårdar i olika sammansättningar.

Tjärmåker är den plats där gården med samma namn låg på 1600-talet.

Torplägda är ett namn som används av många idag. Det är därför märkligt att inga spår finns kvar av torpet.

Det gamla torp som nämns i samband med laga skiftet låg längre in i skogen. *Sjöbacken* ligger inte precis på samma ställe nu som då. Den nuvarande *Sjöbacken* är bebyggd med fritidshus och brukas alltså inte.

Annexbacken är en stor kulle inom det område som förr kallades Anhögen. Någon förklaring till namnet med den märkliga betoningen har ingen kunnat ge. *Bastubacken* används nu oftast om en brant del av vägen mot sjön. Likaså har *Gunnarbackan* (plural) kommit att beteckna ett par backar på vägen mot byn. En vägomläggning har gjort att de inte längre är så branta. *Tomtebo* är namnet på ett torp, byggt på de ägor som på gamla kartor kallas Tomtan. Möjligen har man senare associerat till tomtar⁴.

⁴ Enligt en av byborna, Sven Karsson, fick nybygget sitt namn av de små flickor som flyttade in på 1930-talet och som hade läst Elsa Beskows saga om Tomtebobarnen. Namnet slog omedelbart an i byn.

7 Slutsatser och diskussion

Den undersökning jag har gjort har delvis givit väntat resultat, främst när det gäller användningen av gårdsnamn. De äldre, framför allt de som har gammal anknytning till byn, använder de gamla namnen, medan de nyinflyttade inte känner till dem. Däremot var jag mycket förvånad över de resultat jag fick rörande ägonamn. Jag trodde att de som brukar jorden skulle ha namn på sina ägor, även om jag inte förväntade mig en sådan rik namnflora som på 1840-talskartorna. Nu visade det sig att namnen är mycket få och att det är annat än jordbrukets behov som avgör namnförekomsten.

Gårdsnamn

Dateringen av namnen med hjälp av ägare innebär inte några egentliga svårigheter. Elli Johanne Ellingsve nämner ett antal problem vid datering av personer, bl. a. att flera personer kan ha haft samma namn, eller att familjenamn inte är tillräckligt individualiserande (1997 s. 62 - 64). Detta gäller möjligen *Jörms*, men jag anser att jag kommit tillräckligt nära i min identifikation.

Namnkontinuiteten. Att så många av de över hundraåriga namnen fortfarande lever torde bero på att namnbrukarkretsen inte drastiskt förändrats, utan att äldre generationer kunnat överföra namnen på yngre. Inget tyder på att de äldre namnen skulle vara mer hotade än de yngre. Det är andra faktorer, som t ex viljan att bevara namnet, som avgör, vilket visar sig i att det näst äldsta namnet, Ol-Jons, inte har något konkurrerande alternativ.

Vad som talar för att de gamla namnen fortsätter att användas är att även en del barnfamiljer använder dem. Det finns också ett aktivt intresse för att behålla dem, vilket bl. a. visar sig i att en av gårdarna satt upp en stor namnskylt och att några av dem jag talade med funderade på att göra samma sak. Intresset för byns historia är också stor hos en del, och trots att attityder inte ingick i min undersökning fanns det ofta en antydning om att det var "fint" att kunna de gamla namnen. Flera av byborna, som har varit bosatta på annan ort en period, kanske också gärna vill återknyta till det de hört under sin uppväxt.

Emot en fortsatt användning av de gamla gårdsnamnen talar att de inte uppfattas som ändamålsenliga. Nya namn med snarlika bildningar, där nuvarande ägarens namn ingår, används redan parallellt. I takt med att pendlarinslaget och villabeståndet ökar kommer också byn att befolkas av personer utan gammal anknytning till gårdarna. De har inte den emotionella anledningen att bevara namnen.

Namnbildning. Det är tydligt att namn bildat på personnamn konkurrerat ut lägesbetecknande namn. Nya namn fortsätter att bildas på samma sätt. Den dubbla formen, *Per-Svens* eller *Ol-Ols*, förekommer dock inte i de nya namnen. Det yngsta av dubbelnamnstypen, *Nils-Svens*, är från 1903. *Rolfs* eller *Kristofferssons* blir det nu. Kanske speglar detta nutida personnamnsskick? Användningen av enbart förnamn är vanlig, och att förkorta och förvanska efternamnet som i 'Ols' och 'Svens', så som det tidigare mönstret förutsatte, stämmer inte med vår tids skriftspråksbundna uttal.

Ägonamn

De forskningsrapporter jag har läst har mestadels handlat om bearbetning av ett stort namnmaterial, så jag väntade mig inte denna namnbrist. Det förvånade mig att de som brukar jorden inte har fler namn på sina ägor. Många vittnar om att de hört namn användas av äldre släktingar, men att namnen försvunnit med den äldre generationen. Enligt Saulo Kepsu är det skillnad på åkrarna nära gårdstunet och de mer avlägsna. De förstnämnda är mer kortlivade och de senare mer motståndskraftiga (1992 s. 118, 120). Strid talar om *närhorisonnamn* och *fjärrhorisonnamn* (1993, s 28). De som ligger inom synhåll har svag namnkaraktär, som Pärlandet, Kålsängen eller Hamplandet. "På ägorna närmast huset hade vi inga namn", säger den av mina informanter som har mest att komma med av minnen från förr.

Det finns inte tillräckligt med belägg i min insamling för att göra den skillnaden på gårdsnära och avlägsna ägor idag. På 1800-talskartan, å andra sidan, är det ett myller av ägonamn överallt, vilket inte heller ger stöd för att det är någon skillnad. Men kanske inventeringar gjorda under den mellanliggande perioden, under vilken namnen försvann, skulle visa att namnen på ägorna närmast huset försvann först. Tyvärr har inga sådana förteckningar av namn skett, såvitt jag vet.

Orsaker till att ägonamn bevaras

Bara få av de nutida namnen kan återfinnas på den gamla skifteskartan. De överlevande namnen har inga uppenbara gemensamma drag. Det kan ändå vara intressant att titta på några av de namn som ännu används, även de inte fullt så gamla. Användbarheten och nyttan torde vara den avgörande överlevnadsfaktorn, men det är frestande att tro att annat, som även annars hjälper oss att minnas, spelat in.

Roliga namn. *Svinskinnet* nämns av flera personer. Ingen vet varifrån det kommer, men man gissar att det påminde om en gris till formen. Numera ingår det i en större åker, och inga konturer syns. *Oxögat* förekommer på två gårdar och i olika sammansättningar. Möjligen syftar det på en öppning, ljusning i skogen, enligt en av informanterna.

Barndomsminnen. *Gunnarbackan:* Informanterna berättar om de jättestora backarna som var så hisnande att åka utför med spark och cykel. *Bastubacken* väcker samma slags minnen.

Stortuva var en populär skidbacke. *Flaggstångsåkern:* Under kriget fanns det militärförläggningar i byn. Soldaterna övade skytte mot Stortuva, och under övningarna hissades röd flagg från en flaggstång på åkern.

Medvetna insatser. Liksom i fråga om gårdsnamnen finns det tankar på att skylta med gamla namn.

Smedjebacken står det skrivet ovanför dörren på en sommarstuga, uppförd på Smedbacken.

Namndöd

Gårdsnamnen tycks ha stora möjligheter att leva kvar. De har en stabil namnbrukarkrets och de används dagligen. Men ägonamnen dör. Varför?

Lars Huldén ger i sin personligt hållna uppsats "Efter täckdikningen" (1992 s. 97 - 103) en trolig förklaring till att namnen håller på att försvinna på hans finländska släktgård.. Hans tolvårige son kan knappt placera några av ägonamnen och arrendatorn inte ett enda. Förklaringen, enligt Huldén, är dels att arrendatorer och nya ägare inte bryr sig om att ta reda på de gamla namnen, dels att nya vägar, täckdikning och sammanslagning av mindre ägor till större gör att man inte längre har anledning att tala om de ursprungliga åkrarna. Detta är i stort sett samma förklaring Dalberg ger till namndöden i Danmark (1997 s. 43). Jag skulle vilja lägga till en förklaring, som också den har att göra med hur man använder den typen av namn.

I mitten av sjuttioalet innebar slåttern en stor, flera dagar lång arbetsinsats för alla på vår gård. Alla, även de gamla gubbarna och de skollediga ungdomarna, deltog. Arbetet måste planeras, organiseras och, inte minst, diskuteras. "Idag slår vi Torplägda, så tar vi Sjöbiten imorgon." Den som skulle bära ut slätterkaffet måste också veta vart hon skulle gå. Det fanns många anledningar att precisera var på gårdens ägor man befann sig. Numera tar det en enda dag för storbonden i grannbyn att, med hjälp av sina specialmaskiner, slå, bunta, paketera och forsla bort allt hö, inte bara från vår gård utan även från granngården. Han behöver inte kunna några ägonamn, och vem skulle han diskutera med?

Namnbrukarkretsen i exemplet från sjuttioalet utgjordes av alla som bodde på gården och ofta även utflugna barn med familjer och andra släktingar. I det nutida exemplet har namnbrukarkretsen reducerats till en person. Även om han skulle känna till ägonamnen har han ingen anledning att använda dem i samtal med sig själv. Inte ens i de fall den ensamme traktorföraren är densamme som gårdsägaren kan man tala om *namnbrukargemenskap*, som det också kallas (Strid 1993 s. 13). Namn är en del av språket, och språk bygger på kommunikation. Utan kommunikation inget språk och inga namn.

Vidareutveckling

Som i alla undersökningar får man svar på några frågor, samtidigt som nya väcks. Jag har fått svar på frågor om nutida namnanvändning, och kunnat göra vissa jämförelser med äldre tiders namnskick. Här öppnar sig vidare forskningsmöjligheter både när det gäller den historiska bakgrunden och den framtida utvecklingen.

En systematisk genomgång av gamla akter rörande gårdarna skulle säkert ge fler gamla namn. Sådan tidskrävande forskning görs redan av andra, och jag har i min uppsats dragit nytta av det som kommit fram hittills. Likaså kanske fler ägonamn finns i kartarkiven. Ett större material skulle ge underlag för systematisk beskrivning av olika namnformer och kanske för åldersbetämning av gårdar och ägor. Det vore också spännande att forska i vilka de herrar var som blev namngivare på gårdarna. Hade de speciella kvalitéer som gjorde dem minnesvärda?

I mina samtal med byborna framskyttade olika attityder till gamla namn. En attitydundersökning skulle kunna vara intressant för frågan om namnkontinuitet.

Några var bekymrade över att även andra namn än de på gårdar och ägor riskerar att försvinna. Namnen på öarna och grunden i sjön nämndes särskilt. Kanske den nya EU-satsningen på turism runt och på sjön leder till ett nyvaknat intresse för namn runt Näkten?

Referenser

- Dalberg, Vibeke, 1997: Stednavnesammensatte marknavnes struktur. I: *NORNA-rapporter 63*. Uppsala: NORNA-förl.: Swedish Science Press. S. 41 - 52.
- Ellert, Kerstin, 2000: Näckstas historia (23.10.2000)
<http://w1.631.telia.com/~u63103196/nacksta.html>
- Ellingsve, Eli Johanne, 1997: Metodiske problem ved datering av teignamn ved hjelp av datering av personen i utmerkingsleddet. I: *NORNA-rapporter 63*. Uppsala: NORNA-förl.: Swedish Science Press. S. 53 - 66.
- Erixon, Sigurd, 1960: *Svenska byar utan systematisk reglering*. Stockholm: Nordiska muséet. *Gula kartan 2000*. Lantmäteriverket.
- Huldén, Lars, 1992: Efter täckdikningen. I: *NORNA-rapporter 50*. Uppsala: NORNA-förl.: Swedish Science Press. S. 97 - 104.
- Kepsu, Saulo, 1997: Odlingsnamn i Hoplax - struktur och ålder. I: *NORNA-rapporter 63*. Uppsala: NORNA-förl.: Swedish Science Press. S. 107 - 122.
- Hackås sockenkrönika*. 1988. Bräcke tryckeri KB.
- Landsarkivet i Östersund. Hackås församlings husförhörslängder och församlingsböcker. Lantmäteriverkets arkiv i Östersund. Handlingar rörande laga skifte, 1840 – 44.
- Pamp, Bengt, 1988: *Ortnamnen i Sverige*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Salvesen, Helge, 1979: *Jord i Jemtland*. Östersund: AB Wisénska bokhandelns förlag.
- Strid, Jan Paul, 1993: *Kulturlandskapets språkliga dimension*. *Ortnamnen*. Utgiven av Riksantikvarieämbetet. Stockholm.